

بررسی شاخص‌های تعیین‌کننده مفهوم شادی در طراحی پاتوق‌های شهری

محدوده مورد مطالعه: منطقه یک شهر اردبیل*

وحید وزیری^۱، نادر حاجلو^۲، علی رضایی شریف^۳، صدف کرامتی^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۳/۲۳

چکیده

در دهه‌های اخیر به دنبال اهمیت یافتن روانشناسی مثبت‌گرا و به منظور مقابله با مشکلات روزافزون روحی و روانی، نقش محیط‌های زندگی در پاسخگویی به نیازهای انسان در جهت دستیابی به شهرهای سالم و شاد اهمیت بیشتری یافته است. طراحی پاتوق‌ها به عنوان کانون‌های جمعی به گونه‌ای که روابط ساکنین را تسهیل نموده و نیازهای آنان را برآورده سازد می‌تواند نقش مؤثری در ارتقاء سلامت عمومی شهروندان داشته باشد. مرور ادبیات موضوع نشان می‌دهد که علی‌رغم نظریات گوناگون در زمینه‌ی شادی و مطالعات فراوان در زمینه‌ی فضاهای جمعی و کیفیت آن‌ها، تأثیر طراحی مناسب چنین فضاهایی بر افزایش نشاط اجتماعی کمتر مورد بحث بوده است. در جهت دستیابی به چنین جنبه‌هایی، تحقیق حاضر تأثیر حضور در پاتوق‌ها را با تأکید بر ابعاد هیجانی (عواطف مثبت و منفی) و ابعاد شناختی (رضایت‌مندی از زندگی) شادی و با تبیین مؤلفه‌های هر کدام و اهمیت آن‌ها در طراحی پاتوق‌ها، مورد بررسی قرار می‌دهد. بدین منظور ابتدا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و توزیع ۱۸۰ پرسشنامه‌ی هدفمند به شیوه خوشه‌ای چند مرحله‌ای در پاتوق‌های موجود در منطقه یک اردبیل نگرش مردم نسبت به طراحی پاتوق‌های شاد شهری جمع‌آوری شد و سپس اطلاعات بدست آمده با استفاده از نرم‌افزار SPSS 20 و توسط آزمون‌های آماری تجزیه و تحلیل و رتبه‌بندی گردید. نتایج تحقیق مطابق با نگرش مردم، بر اهمیت نقش پاتوق‌ها به عنوان یک فضای جمعی در افزایش ابعاد عاطفی و شناختی ساکنین و در نتیجه افزایش شادی در محیط‌های شهری دلالت دارد.

واژه‌های کلیدی

پاتوق، فضای جمعی، شادی، رضایت از زندگی، عواطف مثبت و منفی، منطقه یک شهر اردبیل.

۱. استادیار گروه معماری، دانشگاه محقق اردبیلی

۲. دانشیار گروه روان‌شناسی عمومی، دانشگاه محقق اردبیلی

۳. استادیار گروه روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه محقق اردبیلی

۴. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه محقق اردبیلی

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشدخانم صدف کرامتی با عنوان «بهره‌گیری از مشارکت مردم در طراحی معماری پاتوق‌های شهری در جهت افزایش میزان شادی در محیط شهری» است که با راهنمایی دکتر وحید وزیری در گروه معماری دانشگاه محقق اردبیلی در دست انجام است.

۱- مقدمه

در سال‌های اخیر حوزه روانشناسی شاهد ظهور رویکردی جدید، هر چند با سابقه‌ای کهن، با نام روانشناسی مثبت‌گرا بوده است که به جای پرداختن به آسیب‌ها یا اختلالات روانی به ابعاد مثبت وجود آدمی نظر دارد. در این میان شادی مفهوم بنیادی این رویکرد محسوب می‌شود (Sheldon & Lyumbomirsky, 2004). آرام و شاد زیستن، علاوه بر اینکه یکی از نیازهای اساسی روانی است، ضرورت اجتماعی نیز هست. بر اساس پژوهش‌های انجام شده در طول سال‌های ۲۰۰۷-۱۹۹۷ سطح شادی در ایران، در بین ۹۷ کشور، در رتبه پنجاه و ششم است (Minkov, 2009: 163) و این مهم خود بیانگر نیازمندی توجه جدی به بحث نشاط اجتماعی است.

عوامل زیادی در ایجاد نشاط اجتماعی و به تبع آن ارتقاء سطح سلامت روانی جامعه مؤثر است. حیات جمعی فرصتی جهت رها شدن از تنش‌های زندگی روزمره، گذران اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمائی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور آن‌ها در فضا است (Sennett, 1974: 215). به اعتقاد کوپر^۳ (۱۹۹۷) حضور در فضاهای شهری بیش از آن‌که یک سرگرمی باشد یک ضرورت (روان‌شناختی - جامعه‌شناختی) است. بر این اساس طراحی فضاهای شهری باید به گونه‌ای باشد که ضمن افزایش میزان حضور شهروندان و تعاملات اجتماعی آن‌ها، موجبات بروز هیجان‌های مثبت در افراد را فراهم سازند. لذا ایجاد پاتوقی مناسب جهت شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی که با بررسی مبانی نظری موجود به شناسایی شاخص‌های تعیین‌کننده شادی در فضاهای شهری دست یابد از جمله اهدافی می‌باشد که این طرح خواستار تحقق آن می‌باشد. بر این اساس سؤالات تحقیق به شرح ذیل مطرح می‌گردد:

شاخص‌های تعیین‌کننده شادی در محیط پاتوق کدام‌ها هستند؟

نقش پاتوق شهری در افزایش بُعد عاطفی شادی چیست؟

نقش پاتوق شهری در افزایش بُعد شناختی شادی چیست؟

۲- روش تحقیق

برای انجام این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شد. چارچوب نظری با استفاده از روش کتابخانه‌ای و

مرور نوشتارهای تخصصی مربوطه و مدل ارزیابی بر اساس مبانی تبیین گردید. در بخش مطالعات میدانی پرسشنامه‌ای با ۲۵ سؤال که مجموع اهداف ما را تأمین نماید، طراحی گردید. جامعه آماری مورد مطالعه، کلیه افراد مراجعه‌کننده به پاتوق‌های شهری منطقه یک شهر اردبیل با جمعیتی حدود ۱۰۴ هزار نفر می‌باشد. این منطقه در ساختار سنتی خود دارای پاتوق‌هایی در مراکز محله بوده که در سال‌های اخیر به دلیل گسترش شهر در حال تخریب و تبدیل آن‌ها به مناطق مسکونی است. در پژوهش حاضر به دلیل نامعلوم بودن حجم جامعه، نمونه پژوهش به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و با در نظر گرفتن حداقل ۱۰۰ نفر برای تحقیقات توصیفی - تحلیلی (دلور، ۱۳۷۵: ۱۱۳) و بهره‌گیری از فرمول کوکران با خطای نمونه‌گیری حداکثر ۰/۰۸، ۱۵۰ نفر را شامل می‌شد که در نهایت ۱۸۰ نفر مناسب تشخیص داده شد. از این تعداد ۹ نفر به دلیل نقص در پرسشنامه کنار گذاشته شدند و نهایتاً پاسخ‌های ۱۷۱ نفر وارد تحلیل گردید.

۳- مبانی نظری

۳-۱- پاتوق شهری

اصطلاح پاتوق که معادل واژه "Hangout" می‌باشد، محل اجتماع افرادی است که به صورت مستمر و در زمان‌های نسبتاً ثابت از آن استفاده می‌کنند. در واقع پاتوق‌ها فضاهایی هستند که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم‌اند. فعالیت‌هایی که در پاتوق انجام می‌شود از جمله فعالیت‌های اختیاری یا اجتماعی است. حضور در پاتوق آزادانه است و افراد به فعالیت‌های مورد علاقه‌شان می‌پردازند (سعیدی رضوانی، ۱۳۹۰: ۳۶). در واقع پاتوق‌ها محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند (Hajer & Reijndorp, 2001). در چنین فضاهایی فرصت آن وجود دارد که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شده و برخوردهای از پیش تدوین نیافته به وقوع پیوسته و افراد در یک محیط اجتماعی جدید با هم اختلاط پیدا کنند (لینچ، ۱۳۷۴).

۳-۲- شادی

شادی به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل سلامت روانی، از بنیادی‌ترین مفاهیم مطرح در روان‌شناسی مثبت‌گرا است (صفری شالی، ۱۳۸۷) و به میزان و درجه‌ای از مطلوبیت گفته می‌شود که انسان بر اساس آن کیفیت زندگی فردی خود را به عنوان یک کل ارزیابی می‌کند (Veenhoven, 2006). از نظر سامنر شادی، دارا بودن یک نوع خاصی از نگرش‌ها و

تحقیقات، کمبود چشمگیری در مورد تأثیر طراحی مناسب فضاهای جمعی بر شادی ملاحظه می‌شود.

۵- تبیین شاخص‌های شادی در پاتوق

جهت تدوین شاخص‌ها، پس از مطالعه متون مرتبط در حوزه شادی، شاخص‌های مربوط به مفهوم شادی بر اساس دیدگاه نظری آرگیل و همکاران (۱۹۹۵) و مطالعات پژوهشی دینر، ساح و اویشی^{۱۳} (۱۹۹۷)، کار^{۱۴} (۲۰۰۴)، آیزنک (۱۳۷۵) و... شناسایی شد. نظریه‌پردازان در تحلیل مفهوم شادی به دو مؤلفه‌ی شناختی^{۱۵} و عاطفی^{۱۶} اشاره نموده‌اند. مؤلفه شناختی بر رضایت فرد (ارزیابی فرد مبتنی بر استانداردهای ذهنی‌اش) و مؤلفه‌های عاطفی بر توازن لذت (تعادل بین هیجانات مثبت و منفی) اشاره دارند (Diener, 2000). به‌طور کلی از جمع‌بندی تعاریف مختلف درباره شادی می‌توان استنباط کرد که شادی سه جزء اساسی دارد که عبارت‌اند از: عاطفه‌ی مثبت، رضایت از زندگی و فقدان عاطفه‌ی منفی؛ که هر یک از مؤلفه‌ها طی فرایند شاخص‌سازی شامل خرده مؤلفه‌هایی می‌شوند.

۵-۱- عواطف مثبت و منفی

بعد عاطفی شادی که جمع جبری حضور عواطف مثبت و غیاب عواطف منفی در زندگی است به «مطلوبیت» منهای «عدم مطلوبیت» زندگی هیجانی فرد اشاره دارد (Diener, 1993). خصیصه‌ی مثبت، تمایل به درگیری و رویارویی با محیط از جمله محیط اجتماعی را شامل می‌شود. افراد دارای «عاطفه مثبت بالا» همراهی با دیگران را جستجو می‌کنند و کاملاً در تعاملات اجتماعی خود، از اعتماد و رضایت برخوردارند. از سوی دیگر افراد دارای «عاطفه مثبت پایین» تودار و از لحاظ اجتماعی گوشه‌گیرند و در کل نسبت به درگیر شدن فعالانه با محیطشان تردید دارند (بخشی‌پور و دژکام، ۱۳۸۴: ۳۵۳). کاهش عاطفه منفی منجر به یک حالت آرامش می‌گردد و عاطفه مثبت با فعالیت و رضایت اجتماعی و نیز با فراوانی رویدادهای خوشایند مرتبط می‌باشد (همان، ۳۵۴).

۵-۲- رضایت از زندگی

رضایت از زندگی به یک فرایند قضاوتی- شناختی اشاره دارد که در آن افراد کیفیت زندگی خود را براساس مجموعه‌ای از ملاک‌ها ارزشیابی می‌کنند (Pavot & Diener, 1993). مفهوم رضایت‌مندی سکونت با مفاهیمی چون استاندارد زندگی، بهزیستی و کیفیت مکان دارای ارتباطی نزدیک است (غیائی و همکاران، ۱۳۹۰). در حقیقت «رضایت‌مندی سکونت

گرایش‌های مثبت نسبت به زندگی است که در آن شکل کاملی از شناخت و عاطفه وجود دارد (همان). در تعریف روان‌شناسانه شادی، می‌توان گفت شادی واکنش مثبتی است که در مواجهه با صحنه‌ها و رویدادهای رضایت‌بخش پدید می‌آید و احساس خوشایندی است که بر اثر دستیابی به آنچه آرزو و انتظارش را داریم، پدیدار می‌گردد (آیزنک، ۱۳۷۵: ۱۷۲).

۴- پیشینه تحقیق

در سال‌های معاصر حجم وسیعی از پژوهش‌ها به تبیین مفهوم شادی و علل و پیامدهای آن پرداخته‌اند. آرگیل و کروسلند^{۱۷} (۱۹۸۷) شادکامی را دارای سه بخش مهم دانسته‌اند: فراوانی عاطفه مثبت یا احساس خوشی، میانگین سطح رضایت در طول یک دوره و نداشتن احساس منفی. علاوه بر این پژوهش آرگیل و لو^{۱۸} (۱۹۹۰) نیز نشان می‌دهد که شادکامی با روابط اجتماعی و حمایت اجتماعی ارتباط دارد. به باور آرگیل^{۱۹} (۲۰۰۱) بودن با دیگران و دست یافتن به فعالیت‌های مفرح می‌تواند سطح نشاط و شادایی را افزایش دهد. ری‌دیک و استوارت^{۱۱} (۱۹۹۴) در مورد ۶۰۰ زن سیاه پوست و سفید پوست بازننشسته آمریکایی تحقیق کردند و دریافته‌اند، زنانی که فعالیت‌های تفریحی بیشتری داشتند از بهداشت روانی بالاتری برخوردار بودند. رابینسون^{۱۳} (۲۰۰۳) معتقد است که روابط اجتماعی اثر بسیار زیادی بر شادی فرد دارد. اجتماعی بودن یکی از راه‌های رسیدن به شادی است و هرچه فعالیت‌های اجتماعی بیشتر باشد، افراد شادتر هستند. باقری‌خلیلی و عامری (۱۳۸۹) رابطه اجتماعی را بعد از ذهنیت مثبت از مهم‌ترین عوامل شادی عنوان کرده‌اند.

آلن جیکوبز و داندل اپلیارد در سال (۱۹۸۷) با انتشار مقاله "به سوی یک بیانیه طراحی شهری" شادی را جزئی از مجموعه کیفیت‌های لازم فضای شهری فهرست نمودند (گلکار، ۱۳۸۰: ۴۵). از نظر "تیبالدز" نیز در یک طراحی شهری واجد کیفیت مطلوب لازم است که در ارتقاء پیچیدگی، شادی بخش بودن و ایجاد خوشایندی بصری محیط تلاش گردد (همان، ۴۶).

در جمع‌بندی پژوهش‌های انجام شده مشاهده می‌شود که شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی به ویژه افزایش فعالیت‌های گروهی و ارتباطات اجتماعی بر شادی تأثیر گذارند. از سوی دیگر پژوهش‌های اندکی به بررسی نقش و کیفیت محیط زندگی بر شادی پرداخته‌اند. از این‌رو، در این

حس رضایت در سه بعد فضایی، اجتماعی، عملکردی صورت می‌گیرد.

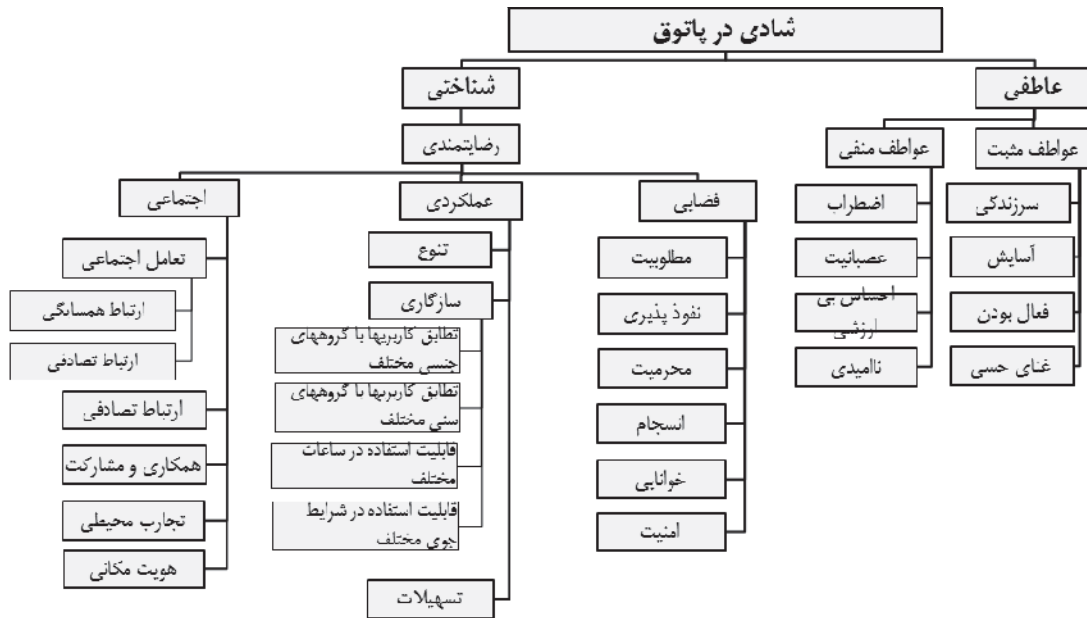
با بررسی نظریات مطرح شده در باب بُعد عاطفی شادی در منابع روانشناسی و معماری و مؤلفه‌های سازنده کیفیت محیط که طبق مطالب مطروحه در رابطه نزدیک با رضایت‌مندی سکونتی است؛ متغیرهای لازم جهت بررسی فاکتورهای مؤثر در طراحی پاتوق‌های شاد شهری با اجماع و هم‌عرض سازی عامل‌ها به صورت جدول ۱ ارائه شد.

یک واکنش ذهنی به محیط عینی است». در همین راستا روجک عنوان نمود اظهار نظر در مورد مکان و رضایت‌مندی از آن، به دو عامل درک محیط ساکن و ویژگی‌های محیطی وابسته است. ماراناس و راجرز نیز عوامل تأثیرگذار بر رضایت‌مندی سکونتی را شرایط اجتماعی و کالبدی برشمرده‌اند (Potter & Cantarero, 2006: 607). کنتر^{۱۷} (۱۹۹۷) سه جزء اصلی را در ارزیابی ساکنان از محل زندگی مؤثر می‌داند: جنبه‌های فضایی (معماری و شهرسازی)، جنبه‌های انسانی (همچون روابط اجتماعی) و جنبه عملکردی (خدمات و تسهیلات). در این پژوهش نیز با الهام از الگوی کنتر ارزیابی

جدول ۱: شاخص‌های مطرح شده در مورد ابعاد عاطفی و شناختی مؤثر در طراحی پاتوق‌های شاد شهری (مأخذ: نگارندگان)

شاخص	نظرات
عواطف مثبت	سوزندگی مورزک و کولارز (۱۹۹۸)، واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸)، لینچ (۱۳۷۶)، جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷)، گودی (۱۹۹۳).
	آسایش و راحتی غیایی و همکاران (۱۳۹۲)، واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸)، مورزک و کولارز (۱۹۹۸). فعال بودن واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸). غناى حسی واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸)، براند فری (۱۳۸۳)، بنتلی (۱۹۸۵)، گودی (۱۹۹۳).
عواطف منفی	اضطراب مورزک و کولارز (۱۹۹۸)، واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸). عصبانیت واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸). احساس بی‌ارزشی مورزک و کولارز (۱۹۹۸)، واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸). نامیدی مورزک و کولارز (۱۹۹۸)، واتسون، کلارک و تل‌گن (۱۹۸۸).
	مطلوبیت کومما و همکاران (۲۰۰۴)، بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، غیایی و همکاران (۱۳۹۲)، سات‌ورث (۱۹۸۹). نفوذپذیری باهی و همکاران (۲۰۰۸)، لینچ (۱۳۷۶)، بنتلی (۱۹۸۵)، گودی (۱۹۹۳). محرمیت بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰).
رضایت‌مندی فضایی	انسجام بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، براند فری (۱۳۸۳). خوانایی بنتلی (۱۹۸۵)، لینچ (۱۳۷۶)، سات‌ورث (۱۹۸۹)، گودی (۱۹۹۳). امنیت بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، غیایی و همکاران (۱۳۹۲)، براند فری (۱۳۸۳).
	تنوع کومما و همکاران (۲۰۰۴)، بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، غیایی و همکاران (۱۳۹۲)، بنتلی (۱۹۸۵)، گودی (۱۹۹۳).
رضایت‌مندی عملکردی	تسهیلات باهی و همکاران (۲۰۰۸)، جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷). سازگاری بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، لینچ (۱۹۸۱)، بنتلی (۱۹۸۵)، جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷)، گودی (۱۹۹۳).
	تعامل اجتماعی کومما و همکاران (۲۰۰۴)، بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰)، جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷).
رضایت‌مندی اجتماعی	همکاری و مشارکت ذبیحی، حبیب و رهبری منش (۱۳۹۰)، بهزادفر و قاضی‌زاده (۱۳۹۰). تجارب محیطی کومما و همکاران (۲۰۰۴). هویت مکانی جیکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷)، سات‌ورث (۱۹۸۹)، گودی (۱۹۹۳).

با توجه به مؤلفه‌هایی که در جدول بالا ذکر شد مدل پژوهش به شکل ذیل (نمودار ۱) تبیین گردیده و به عنوان مبنای پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

شکل ۱: شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده در تعیین نقش پاتوق‌ها در افزایش شادی (مأخذ: نگارندگان)

وسيله شاخص‌های معرفی شده می‌تواند نقش پاتوق‌ها را در افزایش شادی به گونه مناسب اندازه‌گیری کرد. نتایج حاصل از بررسی اعتبار پرسشنامه نیز نشان داد که ضریب آلفای محاسبه شده برابر ۰/۸۳ است. لذا پرسشنامه مورد استفاده از اعتبار تحقیقی لازم برخوردار می‌باشد.

۳-۶- نقش پاتوق‌های شهری در افزایش بُعد عاطفی شادی
در راستای سنجش نقش پاتوق‌های شهری در افزایش ابعاد عاطفی هشت متغیر سرزندگی، آسایش و راحتی، فعال بودن، غنای حسی، اضطراب و بی‌قراری، عصبانیت و ناراحتی، احساس بی‌ارزشی و ناامیدی به شیوه طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت مورد بررسی قرار گرفتند. جدول ۲ نشان دهنده آمارهای توصیفی این هشت متغیر می‌باشد. یافته‌ها در ۱۷۱ پرسشنامه مطابق جدول ۲ احتمال وجود رابطه معنادار بین حضور در پاتوق و بعد عاطفی شادی را افزایش می‌داد. لذا توسط آزمون کای‌دو، هر یک از متغیرهای ابعاد عاطفی شادی بررسی شدند. با توجه به نتایج (جدول ۳)، سطح معناداری برای هر هشت متغیر کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد ($P\text{-Value} < 0/05$)؛ بنابراین می‌توان نتایج به دست آمده را به کل جامعه نسبت داد. بر این اساس:

– حضور در فضای پاتوق در افزایش سرزندگی و فعالیت تأثیر خیلی زیاد و در افزایش آسایش و راحتی و غنای حسی تأثیر زیادی دارد.

۶- سنجش و ارزیابی

۶-۱- شناخت محدوده مورد مطالعه

اردبیل از کهن‌ترین شهرهای ایران هست که گسترش آن از گذشته تاکنون از الگویی منطقی پیروی کرده و شهر به شش محله بزرگ تقسیم شده است. در این ساختار از برخورد راسته‌های اصلی با یکدیگر و با راسته‌های فرعی‌تر مراکزی در هر محله شکل گرفته بود که به عنوان یک پاتوق در جهت ارتباط افراد، خرید و فروش نیازمندی‌ها و محل بازی کودکان و ... عمل می‌کردند (رضازاده اردبیلی و پیغامی، ۱۳۸۸). امروزه سلسله مراتب دسترسی و کاربری‌ها در محلات قدیمی دچار تغییرات شده و خدمات محله که در گذشته به صورت یک مرکز عمده در رابطه با مجموعه‌های مسکونی اطراف خود عمل می‌نمود، بصورت حاشیه‌های تجاری جلوه‌گر شده و وجود یک مرکز محله با عملکردهای خاص را متزلزل می‌نماید. بدین منظور منطقه یک اردبیل که شامل بافت کهن این شهر نیز می‌باشد به عنوان محدوده پژوهش انتخاب شد.

۶-۲- اعتبار و روایی پژوهش

به منظور بررسی روایی محتوای پرسشنامه از نظر متخصصان و برای ارزیابی روایی سازه، از روش تحلیل عاملی استفاده شد. ضریب KMO برای این تحلیل ۰/۷۸ و مقدار آزمون کرویت بارلت برابر ۱۷۶۱/۶۵۹ به دست آمد که معناداری مقدار اخیر در سطح $P < 0/01$ تأیید شد. نتایج تحلیل عاملی نشان می‌دهد که با دریافت نظرات مردم به

- حضور در فضای پاتوق در کاهش اضطراب و بی‌قراری، عصبانیت و ناراحتی، احساس بی‌ارزشی و ناامیدی تأثیر زیادی دارد. با توجه به نتایج آزمون فریدمن، هر یک از شاخص‌های عواطف مثبت و عواطف منفی دارای اولویت‌های متفاوتی بودند ($P-Value < 0.05$). بر این اساس میانگین رتبه ابعاد عاطفی به شرح جدول ۳ می‌باشد.

جدول ۲: آمارهای توصیفی شاخص‌های عواطف مثبت و منفی

اصلاً	کم		تا حدودی		زیاد		خیلی زیاد	
	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه
سرزندگی	۱/۸	۳	۵/۸	۲۵	۱۴/۶	۶۲	۳۶/۳	۷۱
آسایش و راحتی	۵/۳	۹	۱۵/۸	۵۴	۳۱/۶	۵۶	۳۲/۷	۲۵
فعال بودن	۰/۶	۱	۹/۴	۳۹	۲۲/۸	۵۷	۳۳/۳	۵۸
غنای حسی	۲/۳	۴	۱۱/۷	۴۱	۲۴/۰	۶۸	۳۹/۸	۳۸
اضطراب و بی‌قراری	۴/۱	۷	۱۱/۷	۴۱	۲۴/۰	۵۹	۳۴/۵	۴۴
عصبانیت و ناراحتی	۴/۷	۸	۹/۹	۳۵	۲۰/۵	۷۴	۴۳/۳	۳۷
احساس بی‌ارزشی	۱۲/۹	۲۲	۱۳/۵	۴۵	۲۶/۳	۵۲	۳۰/۴	۲۹
ناامیدی	۱۱/۱	۱۹	۱۲/۹	۴۱	۲۴/۰	۵۸	۳۳/۹	۳۱

جدول ۳: نتایج آزمون‌های کای دو و فریدمن برای شاخص ابعاد عاطفی

کای دو	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه	رتبه
۱۱۰/۲۵۷	۴	۰/۰۰۰	۳/۰۳	۱
۴۷/۹۱۸	۴	۰/۰۰۰	۱/۹۶	۴
۷۴/۳۵۱	۴	۰/۰۰۰	۲/۶۷	۲
۶۷/۷۴۳	۴	۰/۰۰۰	۲/۳۵	۳
۴۹/۶۷۳	۴	۰/۰۰۰	۲/۶۹	۲
۷۵/۲۸۷	۴	۰/۰۰۰	۲/۷۵	۱
۲۱/۴۸۵	۴	۰/۰۰۰	۲/۲۲	۴
۲۹/۳۲۲	۴	۰/۰۰۰	۲/۳۵	۳

برای هر بُعد از پاسخگویان خواسته شد تا ویژگی‌های فضایی یک پاتوق را بر اساس این شاخص‌ها و اهمیتی که دارد، رتبه‌بندی کنند (جدول ۴).

۴-۶- نقش پاتوق‌های شهری در افزایش بُعد شناختی شادی
برای سنجش نقش پاتوق‌ها در افزایش رضایت‌مندی فضایی و عملکردی پس از مشخص کردن شش شاخص

جدول ۴: آمارهای توصیفی شاخص‌های رضایت‌مندی فضایی و عملکردی

اولویت اول	اولویت دوم		اولویت سوم		اولویت چهارم		اولویت پنجم		اولویت ششم	
	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه	میانگین	رتبه
مطلوبیت فضایی	۴۰/۹	۳۲	۱۸/۷	۳۳	۱۳/۵	۲۳	۱۱/۷	۲۰	۸/۲	۱۲
سهولت دسترسی	۳۲/۲	۵۵	۲۳/۴	۴۰	۱۸/۱	۳۱	۱۲/۹	۲۲	۵/۳	۱۴
حفظ محرمت	۲۲/۲	۳۸	۲۳/۴	۴۰	۱۶/۴	۲۸	۱۳/۵	۲۳	۱۱/۷	۲۲
انسجام فضایی	۱۵/۸	۲۷	۱۶/۴	۲۸	۲۱/۶	۳۷	۱۶/۴	۲۸	۱۵/۲	۲۵

۱۶/۴	۲۸	۱۸/۷	۳۲	۱۱/۷	۲۰	۲۱/۱	۳۶	۱۷/۰	۲۹	۱۵/۲	۲۶	خوانایی
۸/۸	۱۵	۵/۳	۹	۷/۶	۱۳	۸/۸	۱۵	۲۲/۲	۳۸	۴۷/۴	۸۱	امنیت
۶/۴	۱۱	۱۸/۱	۳۱	۱۴/۶	۲۵	۱۴/۶	۲۵	۱۷/۰	۲۹	۲۹/۲	۵۰	تنوع کاربری
۱۶/۴	۲۸	۱۵/۲	۲۶	۱۳/۵	۲۳	۱۹/۹	۳۴	۱۶/۴	۲۸	۱۸/۷	۳۲	تطابق کاربری با گروه‌های جنسی مختلف
۱۲/۳	۲۱	۱۶/۴	۲۸	۱۵/۸	۲۷	۱۲/۹	۲۲	۱۸/۱	۳۱	۲۴/۶	۴۲	تطابق کاربری با گروه‌های سنی مختلف
۱۱/۱	۱۹	۸/۸	۱۵	۱۳/۵	۲۳	۱۷/۰	۲۹	۲۵/۱	۴۳	۲۴/۶	۴۲	قابلیت استفاده در ساعات مختلف
۱۷/۰	۲۹	۶/۴	۱۱	۱۴/۶	۲۵	۱۵/۸	۲۷	۲۰/۵	۳۵	۲۵/۷	۴۴	قابلیت استفاده در شرایط مختلف جوی
۱۰/۵	۱۸	۷/۰	۱۲	۱۱/۱	۱۹	۱۲/۳	۲۱	۱۸/۱	۳۱	۴۰/۹	۷۰	وجود تسهیلات و امکانات

تا ششم) تفاوت زیادی با باقی سطوح ندارد. با توجه به جدول ۴ می‌توان گفت:

مطلوبیت فضای پاتوق، سهولت دسترسی و امنیت فضای پاتوق در افزایش رضایتمندی فضایی پاسخگویان، در اولویت اول و حفظ محرمیت در فضای پاتوق در اولویت دوم قرار دارد. تنوع کاربری‌ها، قابلیت استفاده در شرایط جوی مختلف و وجود تسهیلات و امکانات در پاتوق‌ها در افزایش رضایتمندی عملکردی اولویت اول و قابلیت استفاده از پاتوق‌ها در ساعات مختلف شبانه‌روز اولویت دوم را دارد. همچنین با توجه به نتایج جدول ۵، شاخص‌های فضایی و عملکردی رضایتمندی دارای اولویت‌های متفاوتی (P-Value < ۰/۰۵) می‌باشد.

با توجه به نتایج (جدول ۵)، سطح معناداری برای چهار شاخص مطلوبیت فضایی، سهولت دسترسی، امنیت و حفظ محرمیت از بُعد رضایتمندی فضایی و چهار شاخص تنوع کاربری‌ها، قابلیت استفاده در ساعات مختلف، قابلیت استفاده در شرایط جوی مختلف و وجود تسهیلات و امکانات از بُعد رضایتمندی عملکردی کمتر از ۰/۰۵ است (P-Value < ۰/۰۵). از سویی دیگر چهار شاخص انسجام فضایی، خوانایی و تطابق کاربری‌ها با گروه‌های جنسی و سنی با سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ نشان می‌دهند که پاسخگویان اولویت‌های متفاوتی را برای این چهار شاخص انتخاب نموده‌اند و فراوانی آن‌ها در هیچ سطحی (اولویت اول

جدول ۵: نتایج آزمون‌های کای دو و فریدمن برای شاخص‌های رضایتمندی فضایی و عملکردی

اولویت	میانگین رتبه	سطح معناداری	درجه آزادی	کای دو	
۲	۳/۰۱	۰/۰۰۰	۵	۸۱/۳۸۶	مطلوبیت فضایی
۳	۳/۲۰	۰/۰۰۰	۵	۵۱/۷۰۲	سهولت دسترسی
۴	۳/۷۴	۰/۰۲۴	۵	۱۲/۸۹۵	حفظ محرمیت
۵	۴/۰۸	۰/۶۵۷	۵	۳/۲۸۱	انسجام فضاها
۶	۴/۲۰	۰/۳۹۵	۵	۵/۱۷۵	خوانایی
۱	۲/۷۸	۰/۰۰۰	۵	۱۳۴/۴۳۹	امنیت
۲	۳/۳۵	۰/۰۰۰	۵	۸۱/۳۸۶	تنوع کاربری
۶	۳/۹۵	۰/۷۳۲	۵	۵۱/۷۰۲	تطابق با گروه‌های جنسی
۵	۳/۷۰	۰/۰۷۱	۵	۱۲/۸۹۵	تطابق با گروه‌های سنی
۳	۳/۴۹	۰/۰۰۰	۵	۳/۲۸۱	قابلیت استفاده در ساعات مختلف
۴	۳/۵۱	۰/۰۰۱	۵	۵/۱۷۵	قابلیت استفاده در شرایط جوی مختلف
۱	۲/۹۹	۰/۰۰۰	۵	۱۳۴/۴۳۹	تسهیلات و امکانات

طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت مورد بررسی قرار گرفتند. جدول ۶ نشان دهنده آمارهای توصیفی این پنج متغیر می‌باشد.

در راستای سنجش نقش پاتوق‌های شهری در افزایش ابعاد اجتماعی رضایتمندی پنج متغیر مربوطه به شیوه

جدول ۶: آمارهای توصیفی شاخص رضایت‌مندی اجتماعی

کاملاً موافقم		موافقم		نظری ندارم		مخالفم		کاملاً مخالفم		
فرد	درصد	فرد	درصد	فرد	درصد	فرد	درصد	فرد	درصد	
۴۸	۲۸/۱	۵۲	۳۰/۴	۳۷	۲۱/۶	۲۴	۱۴/۰	۱۰	۵/۸	افزایش ارتباطات همسایگی
۵۶	۳۲/۷	۶۶	۳۸/۶	۲۳	۱۳/۵	۱۴	۸/۲	۱۲	۷/۰	افزایش ارتباطات تصادفی
۴۸	۲۸/۱	۵۵	۳۲/۲	۳۵	۲۰/۵	۲۶	۱۵/۲	۷	۴/۱	افزایش مشارکت
۶۱	۳۵/۷	۶۳	۳۶/۸	۲۴	۱۴/۰	۱۷	۹/۹	۶	۳/۵	افزایش تجارب محیطی
۵۴	۳۱/۶	۵۴	۳۱/۶	۳۷	۲۱/۶	۱۹	۱۱/۱	۷	۴/۱	افزایش هویت مکانی

جدول ۷: نتایج آزمون‌های کای دو و فریدمن برای شاخص رضایت‌مندی اجتماعی

کای دو	درجه آزادی	سطح معناداری	میانگین رتبه	رتبه	
۳۵/۲۲۸	۴	۰/۰۰۰	۳/۱۸	۵	ارتباطات همسایگی
۷۳/۴۷۴	۴	۰/۰۰۰	۲/۸۶	۲	ارتباطات تصادفی
۴۱/۸۳۶	۴	۰/۰۰۰	۳/۱۵	۴	همکاری و مشارکت
۸۰/۱۹۹	۴	۰/۰۰۰	۲/۷۶	۱	تجارب محیطی
۵۱/۵۴۴	۴	۰/۰۰۰	۳/۰۴	۳	هویت مکانی

شاخص‌های عواطف منفی مؤثر است. از سویی دیگر بر اساس آزمون رتبه‌بندی فریدمن سرزندگی، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر عواطف مثبت و عصبانیت و ناراحتی مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر عواطف منفی در محیط پاتوق می‌باشند. در بُعد شناختی با تأکید بر نقش و قابلیت هر یک از مؤلفه‌های فضایی و عملکردی پاتوق در ارتقاء رضایت‌مندی، هر یک از شاخص‌ها با مقایسه تطبیقی اولویت‌بندی شدند. تحلیل پاسخ‌ها در این بررسی نشان می‌دهد که از شش معیار رضایت‌مندی فضایی؛ مطلوبیت فضایی، سهولت دسترسی و امنیت در اولویت اول قرار داشته و بر اساس آزمون رتبه‌بندی، امنیت به عنوان مهم‌ترین معیار رضایت‌مندی فضایی در طراحی پاتوق‌ها می‌باشد. همچنین تحلیل رضایت‌مندی عملکردی مشخص ساخت که سه معیار تنوع کاربری‌ها، قابلیت استفاده در شرایط جوی مختلف و وجود تسهیلات و امکانات در اولویت اول اکثر پرسش‌شوندگان قرار دارند. از طرفی، مهم‌ترین معیار رضایت‌مندی عملکردی به تسهیلات و امکانات پاتوق اختصاص دارد.

نتایج حاصل بیانگر این است که در تصویر ذهنی شهروندان طراحی پاتوق‌های شهری در افزایش تمام شاخص‌های رضایت‌مندی اجتماعی مؤثر هستند و این در حالی است که اکثر شهروندان افزایش تجربیات محیطی را

با توجه به نتایج مربوط به آزمون کای دو (جدول ۷)، چون سطح معناداری برای هر پنج متغیر رضایت‌مندی اجتماعی ۰/۰۰۰ است ($P\text{-Value} < 0/05$) می‌توان ادعا کرد که: مطابق نگرش پاسخگویان، حضور در فضای پاتوق باعث افزایش ارتباطات همسایگی، ارتباطات تصادفی، مشارکت و همکاری و تجارب محیطی و هویت مکانی می‌شود. اولویت‌بندی شاخص‌های عواطف منفی بر اساس آزمون فریدمن به شرح جدول ۷ نشان می‌دهد، از نظر پاسخگویان حضور در پاتوق بیشترین تأثیر را در افزایش تجارب محیطی دارد.

۷- نتیجه‌گیری و بحث نظری

در این پژوهش برای ارزیابی نقش پاتوق‌ها در افزایش شادی در محیط شهری و تبیین شاخص‌های تأثیرگذار در آن مدلی بر اساس دو شاخص اصلی عاطفی (عواطف مثبت و منفی) و شناختی (رضایت‌مندی) تدوین و با استفاده از پرسشنامه‌ای که با تأکید بر لزوم توجه به نظریات شهروندان به صورت نگرشی طراحی شده بود مورد بررسی قرار گرفت. با تحلیل هر یک از شاخص‌ها نتایج به شرح ذیل مطرح شد: دریافت نظریات مردم با شاخص‌های معرفی شده در بعد عاطفی شادی نشان می‌دهد حضور در پاتوق در افزایش تمامی شاخص‌های عواطف مثبت و کاهش تمامی

برای رده‌های سنی زیر ۲۰ سال و بالای ۴۰ سال انسجام و خوانایی فضای پاتوق شاخص مهم‌تری نسبت به رده‌های سنی ۲۰ تا ۳۰ سال و ۳۰ تا ۴۰ سال می‌باشند. نکته آخر اینکه، بر اساس نتایج حاصله در این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که طراحی پاتوق‌های شهری با تأثیر بر ابعاد عاطفی و شناختی ساکنین، در افزایش شادی مؤثرند. با عنایت به مطالب گفته شده می‌توان انتظار داشت شناخت الگوهای لازم جهت طراحی هر یک از مؤلفه‌های ذکر شده در جهت طراحی پاتوق‌های شاد شهری در حوزه برنامه‌ریزی و طراحی محیط‌های زندگی مورد توجه قرار گیرند. تلاش نویسندگان مقاله حاضر نیز ارائه الگوهای پیشنهادی در جهت طراحی چنین فضاهایی در پژوهش‌های آتی می‌باشد تا بدین وسیله زمینه‌ای برای تحقق شهرهای سالم و شاد فراهم آید.

تأثیرگذارترین شاخص اجتماعی در نتیجه حضور در فضای پاتوق دانسته‌اند.

از سوی دیگر، با توجه به اینکه پاتوق‌ها بر اساس گروه جنسی و سنی اعضای خود، ویژگی‌های منحصر به فرد دارند به عنوان نتیجه تکمیلی تأثیر این دو عامل بر هر یک از شاخص‌ها بررسی شد^{۱۸}. نتایج نشان از وجود تفاوت معنادار در مورد برخی از شاخص‌ها دارد به گونه‌ای که:

حضور در پاتوق عامل مهم‌تری در افزایش سرزندگی زنان نسبت به مردان می‌باشد.

عامل سهولت دسترسی برای مردان و عامل امنیت برای زنان شاخص مهم‌تری می‌باشد. از سوی دیگر مردان تأکید بیشتری بر افزایش ارتباطات همسایگی در نتیجه حضور در پاتوق‌ها داشته‌اند.

حضور در پاتوق عامل مهم‌تری در افزایش سرزندگی برای رده سنی ۲۰ تا ۳۰ سال و افزایش غنای حسی برای رده سنی بالای ۴۰ سال می‌باشد.

پی‌نوشت

1. Satisfaction
2. Well Being
3. Cooper
4. Chi Square
5. Friedman
6. Positive Psychology
7. Argyle & Crossland
8. Lucas & Diner & Suh
9. Argyle & Lu
10. Argyle
11. Riddick & Stewart
12. Robinson
13. Diener & Suh & Oishi
14. Car
15. Cognitive Component
16. Affective Component
17. Canter

۱۸. جهت سنجش تأثیر عامل جنسیت بر هر یک از عوامل از آزمون مان ویتنی و جهت سنجش تأثیر سن (در چهار رده سنی: زیر ۲۰ سال، ۲۰ تا ۳۰ سال، ۳۰ تا ۴۰ سال و بالای ۴۰ سال) از آزمون کروسکال-والیس استفاده شده است؛ که به دلیل گستردگی مطالب از توضیحات مربوطه در متن صرف نظر شده و تنها به نتایج اشاره شده است.

فهرست منابع

- آیزنک، مایل (۱۳۷۵)، روانشناسی شادی، مترجم: محمد فیروز بخت و خلیل بیگی، بدر، تهران.
- باقری خلیلی، علی‌اکبر؛ عامری، عصمت (۱۳۸۹)، شادی در غزلیات شمس تبریزی با تکیه بر عوامل عرفانی، ادبیات عرفانی دانشگاه الزهراء (س)، سال اول، شماره ۲، صص. ۲۳-۱.
- بخشی‌پور، عباس؛ دژکام، محمود (۱۳۸۴)، تحلیل عامل تاییدی مقیاس عاطفه مثبت و منفی، فصلنامه روانشناسی، سال نهم، شماره ۴، صص. ۳۶۵-۳۵۱.
- براندفری، هیلدر (۱۳۸۳)، طراحی شهری به سوی یک شکل پایدارتر شهر، مترجم: حسین بحرینی، پردازش.
- بهزادفر، مصطفی؛ قاضی‌زاده، ندا (۱۳۹۰)، حس رضایت از فضای باز مسکونی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۵، صص. ۲۴-۱۵.
- دلاور، علی (۱۳۷۵)، روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی، ویرایش، تهران.

- رضازاده اردبیلی، مجتبی؛ پیغامی، لیلا (۱۳۸۸)، رهیافتی حاصل از شناخت شهر سنتی به منظور ارائه الگوی مداخله در بافت، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۸، صص. ۷۳-۸۴.
- سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۹۰)، ماندن در فضا، همشهری معماری.
- صفری شالی، رضا (۱۳۸۷)، بررسی عوامل نشاط‌انگیز در بین جوانان استان قم و ارائه‌ی فرهنگ نشاط و امید در بین جوانان، به نمایندگی دانشگاه آزاد اسلامی، قم.
- غیائی، محمدهادی؛ عظمتی، شراره و شهابیان، پویان (۱۳۹۲)، سنجش میزان ارتباط رضایت‌مندی سکونتی با متغیرهای مسکن، واحد همسایگی و محله، هویت شهر، شماره پانزدهم، سال هفتم، صص. ۴۷-۵۸.
- گلکار، کروش (۱۳۸۰)، مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه صفا، شماره ۳۲، صص. ۳۸-۶۵.
- لینیچ، کوبین (۱۳۷۶)، تئوری شکل خوب شهر، مترجم: حسین بحرینی، دانشگاه تهران.
- Argyle M, Crossland J., (1987), Dimensions of Positive Emotions, British Journal of Social Psychology, Vol. 26, pp. 127-137.
- Argyle M, Lu L., (1990), The Happiness of Extraverts, Personality and Individual Differences, No. 5, Vol. 11, pp. 1011-1017.
- Argyle M, Martin M, Lu L., (1995), Testing for Stress and Happiness, Stress and Emotion, No. 9, Vol. 10, pp. 173-187.
- Argyle M., (2001), The Psychology of Happiness, London, Routledge.
- Bahi G, line M., (2008), Processes of Place Identification and Residential Satisfaction, Environment and behavior, No. 5, Vol. 40, pp. 660-682.
- Bentley I, et al., (1985), Responsive Environments a Manual For Designers, London, Architectural Press.
- Canter D., (1997), The Psychology of Place, London, Architectural Press.
- Car A., (2004), Positive Psychology, The Science of Happiness and Human Strengths, NewYork, Brunner Routledge Let.
- Cooper H, Okamura L, Gurka V., (1997), Social activity and Subjective Well-Being, Personality and Individual Differences, No. 5, Vol. 13, pp. 573-583.
- Diener E., (1993), Assessing Subjective Well-Being Progress and Opportunities, Social Indicators Research, Vol. 31, pp. 103-157.
- Diener E, Suh E, Oishi S., (1997), Recent Findings on Subjective Well-Being, Journal of Clinical Psychology, No. 33, Vol. 61, pp. 27-56.
- Diener E., (2000), Subjective Well-Being, American Psychology, Vol. 55, pp. 34-43.
- Goodey B., (1993), Two Gentlemen in Verona: The Qualities of Urban Design, Streetwise, No. 2, Vol. 4, pp. 3-5.
- Hajer M, Reijndorp A., (2001), In Search of New Public Domain, Rotterdam, NAI Publishers.
- Jacobs A, Appleyard D., (1987), Toward an Urban Design Manifesto, Japa, No. 1, Vol. 53, pp. 112-120.
- Koivumaa-Honkanen H, et al., (2004), Life Dissatisfaction and Subsequent Work Disability in an 11-Year Followup, Psychol Med, No. 2, Vol. 34, pp. 221-8.
- Minkov M., (2009), Predictors of Differences in Subjective Well-Being Across 97 Nations, Bull, Vol. 34, pp. 307-320.
- Mroczek D. K, Kolarz C. M., (1998), The Effect of Age on Positive and Negative Affect, Personality and Social Psychology, Vol. 75, pp. 1333-1349.
- Pavot W, Diener E. D., (1993), Review of Satisfaction with Life Scale, Psychological Assessment, No. 2, pp. 164-172.
- Potter J, Cantarero R., (2006), Howdoes Increasing Population and Diversity Affect Resident Satisfaction?, Environment and Behavior Magazine, No. 5, Vol. 38, pp. 602-628.
- Riddick CC, Stewart DG, (1994), An Examination of the Life Satisfaction and Importance of Leisure in the Lives of Older Female Retirees, Journal of leisure Research.
- Robinson J., (2003), Happiness Comes First: Desire to Help Others Leads Grads to Careers in Non-Profit Sector, The Halifax Herald Limited.
- Sennett R., (1974), The Fall of Public Man, New York, W W Norton & Company.
- Sheldon K. M, Lyumbomirsky S., (2004), Achieving Sustainable New Happiness, Positive Psychology in Practice, John Wiley, Hoboken, New Jersey.
- Southworth M., (1989), Theory and Practice of Contemporary Urban Desgn, Town Planning Review, No.4, Vol. 6, pp. 369-402.
- Veenhoven R., (2006), Newdirection in the Study of Happiness, Retrieved October 2006, from: www.Veenhoven.Fsw.eur.nl.
- Watson D, Clark L. A, Tellegen A., (1998), Development and Validation of Brief Measures of Positive and Negative Affect, Personality and Social Psychology, No. 6, Vol. 54, pp. 1063-1070.